

Kontra Ferenc

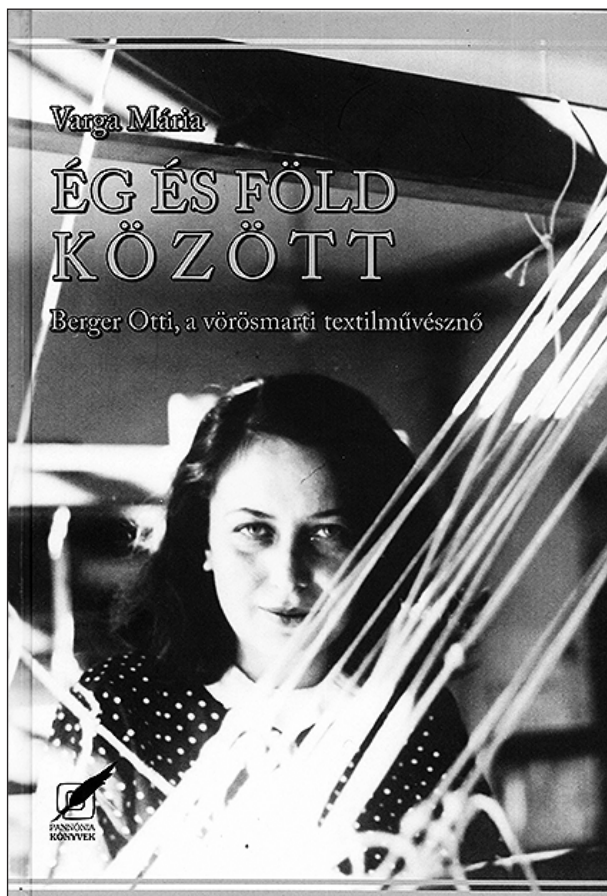
Berger Otti legendája

Varga Mária: *Ég és föld között. Pannónia Könyvek, Pécs, 2017*

A nagyanyámmal egy padban ültek a német elemi iskolában, mindketten 1898-ban születtek Vörösmarton. Berger Ottinak valóban csak a nagyanyám maradt az egyetlen barátnője a szülőfalujában. Azért is, mert egyre távolabbi iskolákba került, és csak az ünnepekre, szünidőkre látogatott haza a családjához. További hat osztályt végzett Bécsben egy lányiskolában, aztán a zágrábi iparművészeti akadémiára iratkozott, majd Dessauban felvették a Bauhaus főiskolára, ahol többek között Paul Klee, Vaszilij Kandinszkij és Moholy-Nagy László tanítványa volt. Ebben a komplex irányzatban, amelyben a festészet, az építészet, a fénytechnika és a dizájn már művészi egységet alkotott, Berger Ottiban vélték felfedezni azt a hiányzó láncszemet, amely az egyedi és ipari textíliákat beillesztette az avantgárd a stílusba. Tehetségére nyomban felfigyeltek, és amikor diplomát kapott, azonnal felkérték, hogy szakórákat tartson egykori tanárai mellett. Ráadásul a szövőgéphez és tervezéshez is értett, ezért a Bauhaus szövőműhelyében a gyakorlati órákat is ő tartotta.

A nagyanyámtól hallottam róla először, aki jóformán végigélte az egész huszadik századot, nem volt a múlt megszállottja, de voltak olyan történetei, amelyeket el kellett újra mesélnie, hogy a jelent megértssem. Ha visszagondolok, csak neki volt arra ideje, hogy meséljen nekem a századforduló Vörösmartjáról, gazdagságáról, krúdysan bolyongó művészeiről. A kisváros bekapcsolódott a Monarchia üzleti és szellemi vérkeringésébe, a vasút erezete elért idáig, a helyi borosgazdák, köztük az én őseim is, a császárvárosba szállították hordóikat.

Ottiéknak hasonlóan nagy polgári házuk volt a központban, mint nekünk, nem is szobák voltak, hanem öt darab utcára néző terem. A rőfösüzlet is a házukban volt, előbb a szülei, majd a testvérei vezették. Innen eredt az érdeklődése a különféle kelmék iránt. Míg a nagyanyámat a selymek és bársonyok érdekelték, addig Ottit a sokác népviselet. Vörösmart nyelvi és vallási tarkasága kikötővárosi múltjából adódóan természetesen jelenségnek számított. Minden házba beengedték karácsonykor a

betlehemezőket, tartották egymás ünnepeit, és volt három temető.

Már nagylány volt, amikor először fel merte venni a sokác népviseletet, a szülei rosszállása ellenére. Mint később kiderült: alkalmi, bensőségebb rendezvényeken a Bauhausban is magára öltötte. Azért érdekes ez a mozzanat, mert a rőfösüzletük gazdag kínálatában azok a kiegészítők is kaphatóak voltak, melyek az egyes népviseletek részét képezték, és amit házilag nem tudtak előállítani, főleg az aranyozott és egyéb, ritka alapanyagokból készült díszítőelemeket. De mivel Ottit éppen a népi kel-

mék érdekelték, megkereste a sokác szövőnőket és fonóasszonyokat, hogy megnézhesse, milyen természetes alapanyagokat használnak, milyen minták alapján dolgoznak. Sokszor reggel elment otthonról, és estig nézte a vetélők suhanását. Nagyon fiatalon megtanult ezekkel az eszközökkel bánni, első munkái falikárpitok voltak. Felfedezte a népművészet textúráit, melyek meglepő módon nem virágmintás hímezések voltak, hanem magát az alapanyagot alakították jellegzetes mértani formák szerint, melyek nagyon is illettek a Bauhaus stílusához.

Amikor Otti hazahozta az egyik függönyét, amelyet Berlinben forgalmazott, a nagyanyám megjegyezte, hogy ez túl durva, és olyan a csíkozása, mint a sokác liszteszsákoké. Saját műtermében bútorszövegetek is gyártott. Otti persze azt válaszolta, hogy valóban hasonlít, mert az alkalmazott művészet mindig természetes. Szabadalmaztatta és levédette a szövetterveit, egy holland gyárral kötött szerződést, textiltervezőként egyre ismertebbé és keresettebbé vált.

Nagyanyámnak vágott az esze, idős korában is fejből tudott idézni regényekből egész bekezdéseket. De megvoltak a saját, hiteles történetei is. Otti legendája volt az, ami engem legjobban megragadott. Bergeréknek már a házuk sem volt meg a faluvá degradálódott Vörösmartonon, de amikor arra jártunk, mindig felidézte őket. Ahogyan elmesélte, abból az derült ki, hogy mennyire beleérezett abba, amit a barátnője átélt. Mintha egy regény vagy egy film tartalmát mondta volna el, melynek másként kellett volna végződnie. Egy szenvedélyes szerelmi történetet, melynek minden fordulatát a történelmi háttér determinálta. Telve közben várakozásokkal, reményekkel, melyet a két egymástól elszakított ember megrendítő levelezése is megőrzött az utókornak.

Ludwig Karl Hilberseimer 1929-ben az építészet vezetője lett a Bauhausban, itt ismerkedett meg a nála tizenhárom évvel fiatalabb Berger Ottival. Többször is járt nyaranta Vörösmartonon, Otti a barátainak is bemutatta, akik tudtak németül, kedves, közvetlen emberként emlékeztek rá, egyik látogatását egy helybeli pince előtt egy fénykép is megörökítette, amit magával vitt Amerikába. Évekig együtt éltek, és azt tervezték, hogy majd Amerikában összeházasodnak. 1936 májusában Ottitól megvonták németországi munkaengedélyét. Chicagóban megalapították a New Bauhaust 1938-ban, ahová Hilberseimert és Berger Ottit is meghívták tanárnak. Mindketten Angliába utaztak, Otti elkísérte Londonba vőlegényét, aki hajóra szállt, és elfoglalta állását. Otti hazautazott, hogy meglátogassa beteg édesanyját, a másik ok azonban az volt,

Félprofil balra
Foto Lucia Moholy, BHA Berlin

hogy nem kapott vízumot, mert a lakhelye szerint, Jugoszláviában kellett kérvényeznie a beutazási engedélyt az Egyesült Államok belgrádi konzulátusán. Mindhiába jártak közben az érdekében a New Bauhus tanárai, személyesen Walter Gropius is, az útlevélkérelmét elutasították a jugoszláv hatóságok. A drávaszögi Vörösmartont 1940-ben visszacsatolták Magyarországhoz, Otti helyzetén ez sem változtatott, egy év múlva a magyar hatóságok utasították vissza kiutazási kérelmét. Hat évet töltött otthon, gyakran meglátogatta a nagyanyámat, német nyelvű könyveket cseréltek, mindketten falták az érzelmes lektűröket. Ottinak a szülőházával szemben, a főutcán egy kisebb saját háza is volt, amolyan rendetlen műteremlakás, ahol a rokkáit, a festékeit, a szövőszékét tartotta. Utolsó szőnyegéről így írt vőlegényének: „Ez olyan öröm nekem, hogy közben elfelejtem az egész világot. De valóban nagyon szép, számomra egy kisebb álomvilág. Csodálkoznál a csillámló színeken, helyenként mint a Földközi-tenger, aztán mint egy kiskert. Talán meg-

látod egyszer. Hogy egészen megértened-e, nem tudom. Klee papának öröme telt volna benne. Ez nem közönséges értelemben vett használati cikk. Viszont orientális értelemben véve az. Tudod, hogy ott imaszövegeket is szöttek. Nagyon változatos, de az egész mégis egymásba folyó és egységes. Mindenesetre ilyen csakis ebben az elkülönítettségben és a falu csendjében tud létrejönni, teles koncentráltságban, ahol a mindennapi élet egészen elfojtja a személyiséget. Olykor, munka közben óriási feszültség van bennem.”

Néha fogadott vendégeket, hogy figyelmét elterelje a különböző nyelvű rádióadók háborús propagandájáról, Weöres Sándor, Martyn Ferenc és Fülep Lajos többször felkereste, Otti mindenkinek szívesen megmutatta rögtönzött műtermét a falu rakott képeivel és faliszövegeivel. Ilyenkor mindig feljegyezte az is, hogy végre néhány napra megfedkezhetett saját helyzetéről és gyászáról: 1941-ben édesapját, 1944-ben édesanyját temette el.

Varga Mária Svájcban élő grafikus-művészettörténész *Ég és föld között* című kismonográfiája, melyet *Berger Otti, a vörösmarti textilművésznő* alcímmel jelentetett meg tavaly a pécsi Pannon Könyvek kiadónál, utánajárt a legapróbb fellelhető részleteknek is. Azért kezdtem a személyes emlékeimmel, mert ezeket idéztem fel olvasás közben. Nem tudtam letenni. Annyira érdekelt, hogy mennyit őrzött meg a saját emlékezetem. Mennyire válik érthetővé ez a történet azoknak az olvasóknak, akik nem rendelkeznek semmilyen helyismerettel. A nagyanyámtól hallottakat önkéntelenül is folyton beépítettem a sorok közé. Ezáltal a főhős jellemrajza is sokkal markánsabb kontúrokkal jelent meg előttem. Végig azt figyeltem, hogy a két információforrás milyen jól kiegészíti egymást, párhuzamosan haladnak az ismeretek, sehol nem kereszteződnek.

Ki kell emelni, hogy a kötet kétnyelvű, elől a magyar, a második felében a horvát fordítás. Zágrábban ugyanis külön kultusza alakult ki, mivel az ottani művészeti akadémia hallgatója volt, és Berger Otti a modern textildizájn megalapítójának tekintik.

Varga Mária legnagyobb érdeme az, hogy a világ különböző művészeti archívumaiban felkutatta az eredeti dokumentumokat, fényképeket, és itt egybegyűjtve közreadta. Különös megszállottság és állhatatosság kellett hozzá. Nem tudhatta ugyanis, hogy mi maradt fenn. A legfontosabbak Berger Otti levelei, melyeket vőlegényének írt. Pontosan olyan szívszorítóak, mint ahogyan ezt a történetet a nagyanyámtól hallottam. Ahogyan nagyanyám memóriáját ismertem, szó szerint megjegyezte barátjának szavait, szinte visszahallottam őket. Nincsenek ebben csámcsognivaló, intim részletek.

Olyan inkább, mint egy öntörvényű regény, befolyásolhatatlan sorsfordulókkal. Éppen a megérzésektől, a véletlenektől annyira megrázó. Milyen felfoghatatlan megérzés kellett hozzá, hogy Berger Otti londoni barátainál hagyja azt a három bőröndjét, ami csaknem az egész életművét tartalmazta, és milyen véletlen kellett ahhoz, hogy éppen a megfelelő kezekbe kerüljenek. Mert egyébként a Bauhaus textilművészenek csodálatos munkáiból ma szinte semmit sem láthatnánk. A bőröndben tucatnyi szövőterve lapult, mert sejtette, hogy a textília elenyész vagy lába kel, de a tervek, színminták alapján minden újraszűrhető. Mintha sejtette volna, hogy vörösmarti házukat, miután elhagyják, még aznap éjszaka kifosztják. Vörösmarton egyetlen tárgyi emlék sem maradt utána, senki nem tudja, műalkotásai hova lettek. Csupán egy sírkő őrzi a nevét, melyet a haláltáborn túlélő öccse, Ottó állított családjának a zsidó temetőben. Ő írt Otti vőlegényének is egy rendkívül tárgyilagos hangvételű levelet a történekről, ez is fennmaradt. Nem bocsátkozik latolgatásokba, mi lett volna, ha Otti másként dönt, esetleg Angliában marad, esetleg elrejtőzik valahova arra a néhány hónapra, ahogyan sokan mások tették a lópokkal, pincékkel és gádorokkal teli, vadregényes Drávaszögben. Mert mi más juthatna az ember eszébe: egy ereje teljében lévő művész mi mindent alkothattott volna még!

Ma a világ legismertebb textilművészei között tartják számon, az utóbbi években különösen megnőtt az érdeklődés a Bauhaus művészei iránt, a világ számos nagyvárosában rendeznek kiállításokat műveikből, terveikből. Berlinben és Pécsett, Európa kulturális fővárosában is látható volt az egyik legjelentősebb kiállítás 2010-ben, ahol Berger Otti textíliái is szerepeltek. Munkásságát külön tanulmányok méltatják. Nem merült feledésbe.

Némi nyomozást magam is folytattam: az angol, a német és a francia nyelvű művészeti lexikonokban, monográfiákban is ott találjuk legjelentősebb munkáit. Életrajzaiban következetesen, de tévesen szerepel halálának időpontja, az 1944. április 27., mert ekkor még élt, elhurcolásának dátumát viszont több történelmi forrás is igazolja: 1944. május 29. Az auschwitzi haláltábor archívumában nem szerepel a neve. Találunk az interneten egy kutatható jugoszláv archívumot, ahol a vörösmarti áldozatok között csak bátyját, Oszkárt tüntetik fel, miszerint 1942-ben hunyt el Auschwitzban, az évszám nyilvánvalóan téves. A német holokausztdokumentumok viszont a legjelentősebb művészek listáján szerepeltetik Berger Ottit, aki az auschwitzi foglyok között volt, elhalálzásának időpontját így adják meg: 1944/45.